Müslümanlık-Tasavvuf İlişkisi

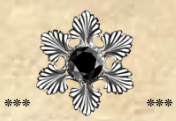

Feriduddin AYDIN
feriduddin@gmail.com

دار العِبَر للطباعة والنشر
Al-Ibar Publishing
İstanbul-2018

Müslümanlık-Tasavvuf İlişkisi

Tasavvuf ile İslâm arasında hiçbir ilişki bulunmamasına karşın **Müslümanlığın**, büyük ölçüde ***Tasavvuf*** temeli üzerinde inşa edildiğini söyleyebiliriz. Hatta tasavvufu ***Müslümanlığın belkemiği*** olarak nitelemek yanlış olmaz. Bu ilgiyle vurgulamak gerekir ki aslında ***İslâm*** ile ***Müslümanlığın***, birbirinden tamamen ayrı iki din olduğunu belirleyen önemli ölçütlerden birinin de ***tasavvuftur.***

Tasavvufun Müslümanlıkla olan ilişkisini, Türklerin -*henüz İslâm'la tanışmadıkları dönemden kalma*- inanış ve anlayışlarında aramak gerekir. Çünkü Türklerin eski dinleri olan ***Zerdüştîlik***, ***Şamanizm***, ***Budizm***, ***Manihaizm***, ***Mazdekizm***, ***Hinduizm*** ve ***Hıristiyanlık***, toplumun vicdanında çok çeşitli ve çelişik inanışların yerleşmesini sonuçlandırmıştı. Ancak bu inanışların sosyal yaşamdaki yerleri ve etkileri hissedilemeyecek kadar zayıftı. Bunların yansımaları ancak kurban ve tapınma ritüelleri ile cenaze törenleri sırasında icra edilen ritüellirde; ayrıca rahiplerin, meczupların ve büyücülerin kehanet gösterilerinde ortaya çıkıyordu. Aynı zamanda efsane ve hurafelerle harmanlanarak daha karmaşık hale gelen bu inanışların tamamı mistik karakterde idi. Sonuç olarak birbirini izleyen tarihi süreçlerin akışı içerisinde bu inanışlar, İslâm'dan alınan -*bilhassa*- ibadetlerle sentezlenerek Türk ve acem toplulukları arasında ***Müslümanlık*** adıyla belirgin bir dinsel kuruma dönüştü. Aslında bu dönüşümü mistik bir ekip sağlıyordu. Bu esrarengiz topluluk 1200'lerden itibaren ***«Hâcegân»*** adı altında organize olmaya başladı. Bunlar kısa zamanda örgütlenerek ünlendiler. Kutsal şahsiyetler olarak halk üzerinde büyük etki bıraktılar. Böylece İslâm âlimlerinin saygınlığına gölge düşürerek onları devre dışı bıraktılar ve onların boşluğu doldurdular. Bu örgütün inşa ettiği Müslümanlık, -*dış görünüş itibariyle* ***İslâm****'a benziyor idiyse de* ondan tamamen farklı bir karakter içinde şekillendi. Bu yeni dinin felsefî ve kültürel alt yapısının hazırlanmasında ilham kaynağı olarak büyük ölçüde **tasavvuf**tan yararlanılmıştır.

Kalabalık sayıdaki çağdaş Türk yazar ve araştırmacıların, -*seleflerini taklit ederek*- bugün bile halâ ***İslâm*** ile ***Müslümanlığı*** birbirine karıştırıyor olmaları, aslında tasavvufun yanıltıcı etkisinin bir sonucudur. Bu grubun kanaatine göre ***«Tasavvuf: İslâm'ın derûnî yaşantı biçimi ve ahlâkı»****dır*[1] diye özetlenebilir. Oysa İslâm'ın derûnî yaşantı biçimi ve ahlâkı, başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Sünnet külliyâtı içinde bütün ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Âlimler, tarih boyunca kitap ve Sünnetten istifade ederek İslâm'ın telkin ettiği faziletler üzerine değerli eserler vermişlerdir. Bu eserlerde; insanı hayra yönelten, onu -*Sünnet-i seniyye'ye uygun bir terbiye ile yetiştirerek*-, zühd ve takva ile yaşamaya alıştıran, onu, -*Allah Teâla'nın hoşnutluğunu kazanabilecek kıvama getirmek üzere*- olgunlaştıran erdemler hakkında kolayca özetlenemeyecek kadar geniş açıklamalar, altın değerinde öğütler ve terbiye usulleri mevcuttur. İhlâs (samimiyet), zühd (doyumluluk), vakâr (ağırbaşlılık), sabır, tevekkül, sevgi, saygı, hoşgörü, dürüstlük, cömertlik, yardım severlik, merhamet,

[1] Konya Büyük Şehir Belediyesi, İslâm Düşünce Atlası, 1/279. İlmî Etüdler Derneği, II. Basım, İstanbul-2017

nezaket, hayırlı insanlarla dostluk, edep, iffet (utanma), cesaret, fedakârlık, tevazu (alçak gönüllülük), misafirperverlik, temizlik sevgisi, ilim sevgisi ve sorumluluk duygusu gibi daha nice erdemler hakkında İslâm âlimleri, her asırda insanlara nasihatlerde bulunmuşlardır. Bunların tamamının kaynağı, *(tasavvuf ya da Müslümanlık değil),* tam tersine **Kur'ân-ı Kerîm** ve **Sünnet-i Seniyye**'dir. Yani bu iki kutlu kaynağın üzerinde bina edilmiş olan İslâm'dır.

Müslüman hocalar ve tarikatçılar bile İslâm âlimlerinin -*bu yollu*- öğütlerinden ve eserlerinden yararlanmak suretiyle ancak bu erdemleri -*bir çeşit aşırarak*- tasavvufa ve Müslümanlığa mal etmeye çalışmışlardır. Bu gibi davranışlar, onlar için son derece doğaldır. Çünkü -*deyim yerinde ise*- bir hurda yığınından ibaret olan tasavvufa cazibe kazandırmak ve bu sayede Müslümanlığı ayakta tutabilmek için, İslâm'dan malzeme aşırmaya daima ihtiyaç duyulacaktır. Nitekim gerek ***tasavvuf***, gerekse ***Müslümanlık*** bu tür gayretlerle yapılandırılmış ve günümüze kadar var olmaları sağlanabilmiştir.

Kendilerine özgü bir terminoloji de geliştiren bu ***«İslâmcı»*** Türk yazar ve araştırmacılar, -*dini bir konuyu işlerken*-, mistik bir üslupla yazmaya özen gösterirler. Bu üsluba uygun olarak da İslâm kelimesini ***«İslâmiyet»*** şeklinde kullanırlar. Örneğin **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**, oldukça birikimli bir araştırmacı olmasına rağmen *(büyük ihtimalle Müslüman olduğu için!)* bu kullanımı eserlerinde sıkça tekrar etmiştir. Konuyu ilgilendirdiği için, yeri gelmişken onun bir tespitini buraya aktarmak, -*biraz önce dokunulan gerçeği kanıtlamak bakımından*- yararlı olacaktır. Köprülü -*orijinal üslubuyla*- diyor ki:

«İslâmiyet'in ilk asırlarında hiç mevcut değil iken sonraları İran, Hind, Yunan fikirlerinin ve kısmen de İsevîlik'in te'siriyle -unsurlarından en fazlasını da İslâmiyet'ten almak şartiyle- teşekkül eden tasavvuf mesleki, az zamanda bütün İslâm memleketlerini kaplamıştı.»[2]

Önemli gerçekleri özetleyen bu tespitten de anlaşıldığı üzere, İslâm'ın katıksız şekilde yaşandığı gerek Hz. Muhammed (s)'in sağlığında, gerekse Râşidî Hilâfet döneminde ***tasavvuf*** sözcüğünün -*hiç kimse tarafından bir kez bile*- telâffuz edilmediği kesindir. Aynı zamanda gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerekse Sünnet kaynaklarında bu kelime, yine bir kez bile yer almamaktadır. Buna rağmen -*içinde* ***tasavvuf*** *sözcüğünün ya da* ***tasavvufî*** *bir konunun yer almadığı veya metnine mistik bir hava verilmediği*- Türkiyeli Müslümanlara ait dinî bir kitaba, nadiren rastlanabilir. Bu eğilim o kadar yaygın bir hal almıştır ki değil yalnızca tarikatçılar, Türkiyeli insanların hemen tamamı *(hatta Atatürkçü müslümanlar, keza solcu ve ateist Müslümanlar bile)* **sofu** ruhludurlar.[3] Etnik mozaiğine, mezhepsel ve ideolojik parçalanmışlığına rağmen, -*mü'min azınlık dışında kalan*- Türkiye toplumunda bu genel eğilime, hemen her yerde

---

[2] **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 8. Baskı. S. 16. Ankara-1993

[3] ***Müslümanlık*** öyle ilginç bir dindir ki, bu dine bağlı olan ana-babalar, çocuklarının doğarken kimliğinin din hanesine ***«Müslümanlık»*** yerine ***«İslâm»*** yazdırırlar idi; yani hep İslâm'ın arkasına saklanırlar. Ne tuhaftır ki büyüdükten sonra dinle bütün bağlarını koparan bu insanların kimliğindeki o kelime, yazıldığı yerde kalmaya devam eder. Bu kimselerden birilerinin, resmi mercilere başvurarak o kelimeyi kimliğinden sildirdiği ise nadir olaylardandır. Son zamanlarda Avrupanın baskıları sonucu din hanesi kimliklerden kaldırıldı.

tanık olmak mümkündür. Hiç kuşku yok ki bu tablo, ***İslâm*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki uçurumun, güçlü ve kesin kanıtlarından biridir.

***

Coğrafi konum olarak ***Hindistan*** ile ***İran*** arasında yer alan Türk yurdu, İslâm öncesinde -*yüzyıllar boyu*- bu her iki bölgenin derin kültürel etkisi altında bulunmuştur. Milliyetçi Türk araştırmacılar bile bu gerçeği inkâr etmeye yanaşmamışlardır. Bu da şu anlama gelmektedir; Eski Türkler, tarihleri boyunca ***Hint*** ve ***İran*** kaynaklı dinlere bağlanmış ve bu iki yönden akıp gelen çok çeşitli inanışları -*mahalli yorumlarını da katarak*- özümsemişlerdir. Türk mistisizmi vaktiyle bu şekilde oluşmuştur; M.S.700'lerin başında İslâm'la tanışmaya başlayınca, aynı şekilde ondan, -*anlayışlarına uygun buldukları*- unsurları almış, eski mistik inanışlarıyla bütünleştirmişlerdir. Müslümanlığın oluşum süreci esasen bu şekilde başlamış ve günümüze kadar da böyle devam etmiştir. Onun için ***İslâm*** ile ***tasavvuf*** arasında hiçbir alaka bulunmazken ***Müslümanlık*** ile ***mistisizm*** iç içedir. ***İslâm*** ile ***tasavvuf*** arasında herhangi bir ilişkiye rastlamak mümkün değilken ***Müslümanlık*** ile ***mistisizmi*** (yani tasavvufu) birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır.

Bu ilgiyle -*başka bir açıdan*- İran'ın coğrafi konumunu önemsemek gerekiyor. Bu açıyı, İran'ın Türk yurdu ile Arap bölgesi arasında yer alması olarak açıklamak icap eder. Bu konumuyla İran, tarih boyunca bir yandan Türkleri, öbür yandan da Arapları Fars kültürüyle derin şekilde etkilemiştir.

Belgelerle sabittir ki Türklere de Araplara da tasavvufu aşılayanların hemen tamamı İranlıdır, Farstır. Aynı şekilde Türk ve Arap muhitlerinin *(örneğin Azerbaycan, ve Irak'ın güneyi gibi)* önemli bölgelerinde Şiîliği yayanlar da yine İranlılardır. Tarihi delillere ve belgelere dayanan bu gerçekler, -*İslâm'ın tasavvuftan münezzeh ve beri olduğunu kanıtladığı kadar*-, ***tasavvuf*** ile ***Müslümanlık*** arasındaki bağların da bir o kadar güçlü olduğunu ispat eder mahiyettedir.